

RÖVID ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYARORSZÁGI HOLOKAUSZT FOLYAMATÁRÓL

Bevezetés

Az Élet Menete vándorkiállításához jelentkezél kortárs tárlatvezetőnek. Ehhez kívánunk neked segítséget nyújtani azzal, hogy röviden összefoglaljuk azt a kort, amikor egyáltalán lehetségessé vált milliók kirekesztése, megbélyegzése és meggyilkolása csupán amiatt, mert zsidónak születtek. Az alábbi rövid történeti összefoglalás ennek megismerésében igyekszik segíteni.

Együttélés

A magyar állam területén már a római Pannonia provincia korában is éltek zsidó vallású lakosok. A honfoglaló magyarok között is számos zsidó vallású volt, erről régészeti leletek (pl. tarsolylemezek menóra ábrázolással vagy héber betűkarakterekkel) is tanúskodnak. A keresztény magyar királyság létrejöttét követően a zsidók sorsa az uralkodó kegyétől függött, de többnyire nagyobb üldözés nélkül élhették mindennapjaikat, persze ehhez pénzben meg kellett váltaniuk a jogukat. Az Árpád-ház kihalását követően az Anjou uralkodók már többször kiűzték a zsidókat az országból, de gazdasági okokból mindig engedélyezték a visszatérésüket. Mátyás király idejében az úgynevezett zsidó prefektus vezetése alatt a zsidó közösség nagyfokú autonómiát élvezett. A három részre szakadt Magyarországon az adott uralomtól függően eltérően alakult a zsidók sorsa. A 18. században elsősorban a nemesek védelme alatt gyakoroltak a zsidók különböző foglalkozásokat (pl. kereskedelem, italmérés, gabona, bor és ló értékesítés). A reformkorban többször felmerült a zsidók emancipációja, azaz egyenjogúsítása, de erre csak a kiegyezést követően, 1867-ben került sor.

Az egyenjogúsított zsidó felekezet három részre szakadt: neológ (újító), ortodox (hagyományhű) és status quo ante (középutas) irányzatokra. Mindhárom részesült az 1895-ös vallási recepcióban, amikor bevett felekezetté nyilvánították a zsidó vallást. A 19. század végén hazánkban is megjelent a zsidó nacionalista politikai mozgalom, a cionizmus. A kiegyezéstől az első világháború végéig a zsidóság élvezte a polgári és vallási egyenlőséget, amelyet a faji alapú zsidóellenesség (antiszemitizmus) akciói, mint például az 1882-es tisztaeszlári vérvád, sem árnyékolták be.

Az ellenforradalmi korszak

Az első világháború után nagyon megváltozott a világ Magyarországon. A háború vége utáni két évben (1918-1920) volt két forradalom, egy ellenforradalom és egy, az ország területét és lakosságát is sokkoló békeszerződés, Trianonban. Ezután a politikai életben bűnbakot akartak találni a traumáért. Az új rend, amit keresztény-nemzetinek neveztek, egyszerre volt szocialista és nemzetiségellenes. Politikai bűnbaknak a zsidóságot tették meg, akit egyszerre tettek felelőssé a háborús vereségért és a történelmi Magyarország széthullásáért. Az ország vezetői egyetértettek abban, hogy a világháború előtti befogadó politikát kirekesztővel kell felváltani (asszimilációs helyett disszimilációs politika). Ennek érdekében felhasználták a korabeli médiumokat, a plakátokat, a sajtót majd a rádiót is. A zsidóellenes propaganda elfogadhatóvá tette a társadalom előtt mindazt, ami ezután következett.

A zsidóellenes törvénykezés

Az első, még burkoltan, zsidóellenes törvényt már 1920-ban meghozta a Nemzetgyűlés, de az 1938 utáni hat évben további 21 törvény és több mint 110 rendelet követte ezt. Ezeken keresztül a magyar állam vallásfelekezeti alapon nemzetiségnek minősítette mintegy 825 ezer állampolgárát (az 1938-41 között visszacsatolt területeken élőkkel együtt 14,5 millió lakosa volt az országnak). Fokozatosan megfosztották az izraelitának minősítetteket a munkájuktól, földjeiktől, sőt még azt is megtiltották nekik, hogy nem zsidókkal házasságot kössenek. Másodrendű állampolgárrá tették azokat, akiket fajilag nem tartottak egyenrangúnak a magyarokkal.

A munkaszolgálat

A háborúra való készülődés során a magyar állam hozzájárított a honvédség újjászervezéséhez. A zsidóknak minősítetteknek viszont nem engedélyezték a fegyveres szolgálatot. Kezdetben gyakorló egyenruhában Magyarországon, majd 1941-től a keleti fronton kellett dolgozniuk. Egy idő után megfosztották őket az egyenruhától és a saját, civil ruháikban kellett nehéz fizikai munkát végezniük, miközben a magyar katonák őrizték és gyakran bántalmazták is őket. A front mellett a németek által megszállt területeken is dolgoztatták őket, többek között Borban, ahol Radnóti Miklós költő is raboskodott. A munkaszolgálatra behívtak közül mintegy negyvenezeren vesztették életüket.

Gyilkos atrocitások

A faji politika eredményeként 1941 nyarán mintegy húszezer zsidót szállítottak el Magyarországról a mai Ukrajna területére. A magyar hatóságok azokat toloncolták ki, akik nem rendelkeztek magyar állampolgársággal. Ezeknek az embereknek a többségét 1941 augusztusának végén, Kamenyec-Podolszkijban a németek meggyilkolták. A következő év januárjában a magyar csapatok razziát tartottak Újvidéken. Ennek a fegyveres akciónak a célja az etnikai tisztogatás volt. Több mint háromezer szerbet és közel ezer zsidót gyilkoltak meg három nap alatt.

A német megszállás és következményei

1944. március 19-én a német hadsereg megszállta Magyarországot. Hazánk nem veszítette el a függetlenségét, hiszen Horthy Miklós kormányzó választotta ki az új miniszterelnököt és jóváhagyta a kormány tagjainak névsorát is. Ez a kormány mindenben kiszolgálta a németek kívánságait. Mindemellett a német Gestapo letartóztatott tízezer embert, akik ellenzéki politikusok, vagy németellenesek voltak. A kormányzó jóváhagyta Endre László és Baky László belügyminisztériumi államtitkárok kinevezését, akik teljesen egyetértettek azzal a sorssal, amit a nácik a zsidóknak szántak, ez az elpusztításuk volt.

Elkülönítés

1944 márciusától egymást érték a zsidóellenes rendelkezések, amelyek segítségével kevesebb mint két hónap alatt a zsidóknak minősített magyarok minden emberi és polgári jogukat elvesztették. Nem utazhattak, a vagyontárgyaikat be kellett szolgáltatniuk az állam által kijelölt helyen és időben (még a kerékpárjaikat és háziállataikat is). Április 5-e után minden hat évnél idősebb zsidóknak sárga csillagot kellett hordania a ruháján. A zsidó gyerekeknek így kellett iskolába menniük, sőt a testnevelés órán is viselni kellett a csillagot. Április 16-tól a csendőrség segítségével a magyar hatóságok gettókba zárták a sárga csillaggal megbélyegzetteket. Vidéken a gettókat fallal vették körül és ezeket nem volt szabad elhagyni az oda bezártaknak. Budapesten csak azokban a házakban lakhattak a zsidók, amelyeket

megjelölték egy sárga csillaggal. Közben az otthonokban hátrahagyott értéktárgyakat a szomszédok, a helyi lakosok vagy az állam vette el az áldozatoktól.

Elszállítás

A náciaknak és szövetségeseiknek három fő célja volt a zsidókkal: megalázni, kifosztani és meggyilkolni őket. A fajelmélet alapján úgy gondolták, hogy így az emberiségnek, de az árja fajnak mindenképpen, jobb lesz majd. A magyarországi zsidókra is ez a sors várt. A magyar hatóságok még itthon kifosztották és többszörösen megalázták őket, ahogyan fentebb olvashattuk, sokukat meg is gyilkolták. 1944 tavaszán, nyarán a vidéki zsidóságra a deportálás várt. Ez azt jelentette, hogy a gettókban összezsúfoltakat marhavagonokba terelték, majd május 14-e és július 8-a között elszállították őket. Ez alatt az 56 nap alatt 437.402 honfitársunkat vitték el, mintegy 420 ezret Auschwitz-Birkenaubába, ami a legnagyobb haláltábor volt. Az odahurcoltakat a megérkezés után két csoportra osztották: munkaképesnek ítélték és munkaképtelenek. Az előbbi csoportra kegyetlen kényszermunka várt. Az utóbbiakat pedig a megérkezésüket követő néhány órában a gázkamrákban Zyklon-B kristályból szublimáló mérges gázzal megfojtották. A holttesteket elégették, miután az aranyfogaikat kitepték.

Szélcsend

Július elején a nemzetközi nyomás hatására Horthy kormányzó felfüggesztette a deportálásokat, de akkorra már csak Budapesten és a munkaszolgálatos egységekben maradtak zsidók Magyarországon. A náciak nem tudták folytatni az áldozatok kiszállítását a magyar hatóság és fegyveres testületek segítségével nélkül. Augusztus végére sikerült rávenniük a kormányzót a deportálások folytatására (úgy hogy közben már ismert volt mindenki előtt az, ami Auschwitzban történt a deportáltakkal). Augusztus 23-án Románia kilépett a német szövetségből, ezért Horthy mégsem engedélyezte a deportálások folytatását. A magyar vezetés inkább tárgyalásokba kezdett a Szövetségekkel, majd október közepén aláírta a fegyverszünetet a szovjetekkel. Emiatt a németek lépéskényszerbe kerültek.

A nyilas hatalomátvétel

1944. október 15-én a németek elrabolták Horthy kormányzó kisebbik fiát és megzsarolták a kormányzót, hogy adja át a hatalmat a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalomnak és vezetőjének, Szálasi Ferencnek. Közben felfegyverezték a nyilas pártszolgálatosokat is. A kormányzó engedett és ezzel egy olyan párt és mozgalom került a hatalomba, amely szélsőségesen antiszemita volt és mindent elkövetett annak érdekében, hogy hazánkat a német szövetség oldalán a háborúban tartsa. A nyilasok zsidóellenes politikája abban is megnyilvánult, hogy ötvenezer fővárosi zsidót „kölcsonadtak” a németeknek a nyugat-magyarországi kényszermunka végzésére. November végén létrehozták a pesti Nagy Gettót, ahol nyolcvanezer zsidót zsúfoltak össze, akik éheztek és ki voltak téve a Budapest ostromával járó harci cselekmények veszélyeinek is. December közepétől, amikor a nyilas kormányzat elhagyta a fővárost, a pártszolgálatosok az áldozatok csoportjait tömegesen végezték ki a Duna parton és más részein a fővárosnak.

Embermentés és ellenállás

Ahogy eddig olvashattuk, Magyarországon két és fél évtizeden keresztül gerjesztett zsidóellenes hangulat uralkodott, amely az 1944-es évben eljutott a népiirtásig. Ebben az évben azonban a szolidaritás és a mentő tevékenység is felerősödött. Az embermentőket négy nagyobb csoportba

oszthatjuk: diplomaták (ilyen volt Raoul Wallenberg, Carl Lutz, Angel Sanz-Briz és Giorgio Perlasca), egyházi személyek, hivatalnokok és katonatisztek és magánemberek. Szerepük miatt részletesebben írunk a diplomatákról. A semleges államok követségei már a német megszállást követően aktivizálták magukat. Kiadtak véd- és menleveleket és védőútleveleket, hogy minél több üldözöttet kivonjanak a megbélyegzés és deportálás végzete alól. A nyilas hatalomátvételt követően, 1944 novemberétől létrehozták az úgynevezett védett házakat, amelyek lakóiról gondoskodtak, sorsukat figyelemmel kísérték. Az ugyanakkor elindított gyalogos deportálásból (Nyugat-Magyarország felé) és a Józsefvárosi pályaudvarról Németországba indított szerelvényekből is igyekeztek kimenteni a védelmük alatt állókat. A hivatalos nyilas vezetés, hogy a semleges államok elismerését elnyerje, engedte működni a semleges diplomaták akcióit. Ők gyakran együttműködtek azokkal a többnyire zionista zsidó fiatalokkal, akik különböző módokon (szöktetés, bújtatás, élelemszerzés és irathamisítás) igyekeztek a saját közösségüket menteni.

A felszabadulás

A náci és nyilasok alóli felszabadulás nem jelentett felhőtlen örömet a túlélőknek. Szembe kellett nézniük a családjuk elvesztésével és azzal a kérdéssel, hogyan és hol folytassák életüket. Azokra, akik visszatértek Magyarországra vagy itt maradtak, egy újabb diktatúra várt. Ez gyakran az embermentők életét is veszélyeztette: Wallenberget elfogták és meggyilkolták a szovjetek, Perlascának is menekülnie kellett.

Az emlékezés fontossága

A holokauszt folyamatának megismerését követően az ember felelősséget vesz magára. Megismerte azt a tragédiát, ami a zsidósággal történt a 20. század közepén, amit holokausztnak nevezünk. Megtudta, hogyan jutott el a fajgyűlölet a tömeggyilkosságig. Nem volt szükségszerű, hogy a holokauszt megtörténjen, a kezdetekkor le lehetett volna állítani. Mi már ismerjük a történetet, ezért a mi felelősségünk is, hogy a holokauszt még egyszer ne ismétlődjön meg.